

UNITÁRIUS ÉLET

XXIV. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1970. JÚLIUS—SZEPTEMBER

ŐSZI HÁLAADÁS

Szeptember utolsó vasárnapján őszi hálaadásra gyűl össze unitárius híveink serege templomainkban, határokon innen és határokon túl, hogy a Jézus életére és halálára emlékeztető úrvacsora vételével fejezze ki háláját Isten iránt, hogy gondviselésének szeretetével, ez évben is megáldotta mezeinket és biztosította mindennapi kenyerünket.

Testi tápláltságunkat biztosító mindennapi kenyerünkért ma különösen mély és szívből fakadó hálátossággal kell Istennek köszönetet mondanunk, mert erre a mélyes hálátosságra kötelez bennünket az a tény, hogy szorgalmas és munkálkodó népünknek ez évben különösen nagy erőfeszítéseket kellett tennie a mindennapi kenyér biztosításáért. Az ország hatalmas területeit árvizek pusztító veszedelme fenyegette. Békés otthonok semmisültek meg, családok ezreit kellett egyes veszélyeztetett helyekről átmenetileg más helyekre telepíteni. Leírhatatlan nehézségek árán kellett menteni a veszélybe került jószágot. Átvirrasztott hosszú éjszák és nappalok küzdelme szinte emberfeletti helytállást követelt. A gátszakadások veszélye fenyegetett számtalan helyen, vagy alattomos buzgárok keletkezése tette lehetlenné egy-egy terület védelmét, vagy nehezítette az erőfeszítések sikerét. Mennyi lelkesedésre, odaadó és önzetlen szolgálatkészségre, helytállásra, fáradtságot nem ismerő önfeláldozó munkára volt szüksége a gátakon dolgozóknak, az életet és értéket mentőknek! Mennyi hitre és a kiművelt értelemnek mennyi tudományra, hogy a hatalmas katasztrófával fenyegető természeti csapás fölött mégis az ember legyen az úr! És az ember lett az úr, mert Isten gondviselő szeretete megadta az erős hitet, megáldotta a felvilágosult értelmet, az emberi erőfeszítést és a jónak önzetlen szolgálatát, és mindennek legdrágább emberi jutalmát, a mindennapi kenyérnek biztonságát, testi és lelki kenyerünket illetően egyaránt. Legyen hát érte Istennek hála és híveink az őszi hálaadás ünnepén, a másokért való élni tudás és áldozat falatnyi kenyérével és a közösség borának kelyhével kezükben állják körül temp-

lomaink úrasztalát őszi hálaadásunknak áldott ünnepén.

Már túljutott népünk a mi mindennapi kenyerünk veszélyeztetettségének izgalmán, amidőn ez évi őszi hálaadásunknak mintegy bevezetőjeként ünnepeltük egész népünkkel, egész magyarságunkkal országalapító királyunknak I. István királynak 1000. éves születése évfordulóját. Egy nép lelki kenyeréhez elengedhetetlenül hozzátartozik történelmi öntudata, népi, nemzeti történelmének haladó hagyományokat őrző megbecsülése. Vitathatatlan, hogy

István király valóban magyarságunknak „tündöklő csillaga” volt és maradt. Számunkra ő a maga korának történelemformáló forradalmi egyénisége volt. Természetesen a forradalmiságot sokféleképpen lehet definiálni, de mi úgy véljük, hogy naivitás lenne a mi korunkra jellemző forradalmiság kritériumát egy ezredévnire visszavetíteni a múltba. Egy évezreddel ezelőtt, úgy véljük, forradalmi cselekedetet hajtott végre az, aki következetes radikálizmussal tudott átállítani egy egész népet az ősi hagyományú, jól ismert és megszokott, beidegzett múltból, az alig ismert, vagy sok vonatkozásban még teljesen ismeretlen, alapvetően más feltételű és igényű új életformára, új fajta és szokatlan nemzeti, közösségi, társadalmi, világnézeti, erkölcsi és nem utolsósorban egy egészen más és egészen új vallásos hit elfogadására és vállalására. Tudjuk, hogy egy ilyen radikális-forradalmi változás nem

megy egyik órától a másikra, vagy akár egyik napról a másikra végbe. Hosszú éveknek, sőt évtizedeknek kell eltelniük, míg a merőben szokatlan és alapvetően más feltételű élet külső és belső vonatkozásai egy népre hatnak és annak öntudatát, hitét átformálják. Így volt ez István király idejében is, aki eme páratlan változások közepette nem is egy egységes népet kellett új útra vezetni, hanem különböző törzsek szövetségét kellett egy néppé, egy nemzetté összekovácsoljon. Természetes, hogy ez az út sem volt „rózsákkal tele-szórva”! — bizonyára számos kortársa, I. István királyban is, csak kegyetlen zsarnokot, az ősi törvények, szokások, hagyományok lábbal tipróját, a dicső múltnak és minden ősi és szépnek megszenteltelenítőjét látták; azt, aki még a sámánok hirdette „drága, megtartó, ősi hitet” is megsemmisítette és egy teljesen idegen, az ősi hittől távol álló és tüzzel-vassal terjesztett idegen vallást kényszerített a népre. —

... Aztán az új egyház „szentté” avatta őt is, sőt korán sírbahanyatolt fiát, Imre herceget is! Azóta ez az „azóta” ezer évet jelent, egész népünk szívében és történelmi tudatában már csak mint „Szent István” él. Természetesen mi protestánsok hivatalosan nem nevezzük őt szentnek, mert az emberekre vonatkozó szentség a nem protestáns egyházak dogmatikai felfogásával összefüggő fogalom. Van azonban egy nem kifejezetten felekezeti irányzatokhoz és dogmatikához kötött, általánosabb értelmű fogalmunk is a „szent”-ről. Szent mindannyiunk számára például az Isten. Szent a tiszta emberség fogalma. Szent az igazság. Szent a hazánk, szülőföldünk. Szent és sérthetetlen az az erkölcsi világrend, amelynek normáit értelmünk még fel sem fogja, de szívünk és lelkünk érzi. Szent mindaz, ami abszolút értelemben szép, igaz és jó, egyszóval tökéletes és még ennél is valamivel több, tehát mindaz, ami számunkra a tökéletesnél is valamivel több értéket jelez, eszmei és erkölcsi mivoltában, — mindez számunkra szent! Ezért szent a szeretet és a hit és ezért szent a szabadság. Aki pedig történelemformáló erővel egy egész népnek az iránta érzett szeretetéből fakadóan

egy magasabbrendű hitet és egy biztosítottabb szabadságot tudott nyújtani mint pl. első királyunk, az ilyen történelmi és általános emberi értéktételünk meghatározása szerint számunkra is „Szent István”!

Ezt már csak azért is ki kell hangsúlyoznunk, mert ezzel is szeretnénk rámutatni arra a számunkra fontos feladatra, hogy régi fogalmakat minden pártikuláris, azaz „felekezeti” érdektől függetlenül új tartalommal kell megtöltenünk. Soha sem szabad engednünk, hogy bárki is bizonyos fogalmakat, eszményeket, igazságokat pusztán a saját múltja számára konzerváljon és egy konzervatív hitnek, világnézetnek és vallásnak elemévé merevítsen, hanem elsősorban nekünk, akik négy évszázadon át a haladás és a fejlődés szolgálatában állottunk és állunk, legyen kötelességünk régi eszméket is új tartalommal tölteni meg. Így kapcsolhatjuk össze a haladás és a fejlődés útját járó életünket a múltnak minden valódi igazságával, valódi értékével és szépségével, és így válik lehetővé egész népünk számára, hogy

a múlt is azt a jelent szolgálja, amely egy boldogabb jövődjét építi.

Szent István király születésének ezredik évfordulóján, amely egybesett Alkotmányunk ünnepével, és az új-kenyér ünnepe is, egy jövőjét, egy alapvetően megváltozott feltételű új világban, őszinte örömmel ünneplő nép gyermekeként boldogan szemléltük a Citadella várfalai mögül az égre robbanó tűzijáték milliárdnyi csillagait és a falakról lehulló görögtüzet, amely nagyszerűen szimbolizálta, hogy egy népnek forradalmi szelleme és haladó hagyományokat tisztelő történelmi öntudata görögtüzes csillagszóróvá ártalmatlanítja az egykori várát a reakciónak, amely azért épült, hogy éppen ezt a forradalmi szellemet és új akarását népünknek tartsa féken. Ma azonban a hegytetőn ott áll egy felszabadult nép szabadságát hirdető fennsleges szobor alakja és kissé lejjebb szinte talapzatként egy másik szobor-alak, a Gellért püspöké, aki magasra tartott keresztjével egy év-
ezred előtti eleink nagy sorsforduló-

jának és forradalmi átalakulásának szimbólumát emeli magasba, amelyre ráépül az a jelen és jövődjé, melynek diadalmas palmaágát ragyogták be „Szent” István király ünnepén egy boldogabb jövődjét építő nép szívében lánggra gyúlt ünnepi fények

Az őszi hálaadás ünnepére magunkkal visszük egy ezredéves múltnak szent örökségét és áldott hagyományait, hogy egy évezreddel ez előtt megismert jézusi hitünknek erejével segítsük megformálni azt a jobb világot és igazabb emberi életet, amelynek boldog részese legyen a mi magyar népünk és nemzetünk is a világ népeinek nagy közösségében! Az úrasztalának egy falatnyi kenyere és istenországa közösségének kelyhéből egy kortya az élet borának erősítse hitünket, rendíthetetlenül bizalmunkat, hogy munkánkat a léleknek, az igazságnak, a szépségnek, a szeretetnek és a szabadságnak egy igaz Istene áldja meg.

R. Filep Imre
H. püspök

EMLÉKEZÉS

Édesapám — Bartók Béla, — 20 éve halott, (Most már 25 éve. Szerk.) hazájától távol halt meg és sem halálát, sem temetését nem láttam, ezért ma is úgy él emlékezetemben, mintha ma is közöttünk élne.

Az emberek igazi egyénisége leginkább családjuk körében látszik meg, részben saját gyermekkorukban, részben önállóvá válásuk után és erről szeretnék néhány visszaemlékezést közölni.

Apám édesapját igen korán elvesztette és ettől kezdve kis hugával együtt kenyérkereső édesanyjával és ennek háztartást vezető nővérével élt olyan példás családi együttélésben, amelyre való gyakori visszaemlékezéseik valamennyiünkre nagy hatást tettek és útmutatást adtak saját életünk berendezésére.

Apám ebből a polgári környezetből kinőtt és a század eleji különböző művészi, politikai, egészségügyi, pedagógiai és egyéb eszméket teljes erővel tanulmányozni kezdte és családja körében is igyekezett a helyesnek tartott irányzatokat érvényesíteni.

Nem köznapi értelemben volt vallásos, nem unitáriusnak született és ezt a maga választotta vallást azért vette fel, mert itt látta leginkább megvalósíthatónak a szabad gondolkodást és annak összeegyeztetését a humanista embereszménnyel.

A természetet és a természettudományokat nagyon szerette, a csillagászat és a „nagy mindenség” igen érdekelte, kiválóan ismerte a csillagképeket és ezeket szívesen magyarázta csillagos estéken. A természet tökéletességét más megnyilvánulásaiban is csodálta, gyűjtött növényeket, rovarokat és ásványokat, azokat rendszerezte, de igyekezett időt szakítani az Állatkert meglátogatására és főleg a természetjárásra, ahol kisebb kirándulásokon kívül törekény testalkatától nem várható komoly hegyi túrákon is részt vett.

Gyűjtő és kiránduló útjaira lehetőleg családtagjaival ment és itt állandó érdekes és nem fárasztó magyarázataival annyira fel tudta kelteni érdeklődésünket, hogy a földrajz és a természetrajz ma is a legkedvesebb érdeklődési körömhöz tartozik, bár más szakmát választottam. Természetszeretetének megfelelően szerette az egyszerű embereket és a gyerekeket, az utóbbiak nevelését mindennél fontosabbnak tartotta és zenei téren sok zenepedagógiai művel igyekezett ezt az elvét megvalósítani.

Saját gyermekeinek nevelésénél az volt a véleménye, hogy a gyerek önálló egyéniség, akit nem erő-

szakkal, hanem elsősorban jó példával és állandó megfelelő érdeklődés felkeltésével kell nevelni. Egészségügyi téren fontosnak tartotta a rendszeres testnevelést, a nap és levegőkúrát, a mértékletes, higiénikus és korszerű étkezést, a kevés vagy semmi húsevést és szeszes italt, a vitamindús ételeket.

Már egészen kis koromban képeskönyvek között művészi reprodukciók képeit adta a kezembe, így azokat később tanulmányaim során már ismerősként üdvözöltem; ifjúsági olvasmányaimnál felhívta figyelmet arra, hogy térképen kísérem az eseményeket; külföldi hangversenykörútjairól mindig képekkel meg-
rakodva jött haza és részletesen elmondta az ott látottakat, így a világot már korán megismertem. Mindkét fiát barátjának tekintette és ennek megfelelően elvárta tőlünk a megfelelő magatartást. Abból az elvből kiindulva, hogy magunknak tanulunk, nem kérdezett ki leckét és nem járt érdeklődni a tanárokhoz, de örömmel vette tudomásul, ha jó bizonyítványunk volt és érdeklődött az iskolai események iránt.

Hogy nem mentünk zenei pályára, azt természetesen vette, de szívesen igénybe vette kisebb segítségünket népdalrendezési vagy egyéb ügyekben.

Hihetetlen szorgalma és munkabírása mellett is csak kevés időt tudott szakítani, hogy önfeledten tudjon családi körben foglalatostkodni, de ha mégis sikerült, akkor nagyon jó kedvűen kapcsolódott be társasjátékokba, labdázásba, vagy egyéb hasonlóba.

A családot mindennél fontosabbnak tartotta, a családi ünnepekről sohasem feledkezett meg; édesanyját a rendszeres látogatásokon kívül születésnapján mindig különös figyelemmel köszöntötte fel és a legnagyobb elfoglaltsága mellett is — ha távol voltunk egymástól — pontosan és részletesen hosszú levélben emlékezett meg születésem napjáról.

Utolsó levelét is 1941-ben ebből az alkalomból írta, a háború — melyet annyira gyűlölt és a halál — melyet annyira szeretett volna későbbre tolni, a továbbiakban megakadályozta.

Bartók Béla

(Világszerte most vannak a megemlékezések Bartók Béla halála 25-ik évfordulójáról. Egyházunk is az ősz folyamán készül megünnepelni nagy fiának emlékét. Újra közöljük Bartók Béla halála 20-ik évfordulójára fia által írt emlékezést, mely annakidején az Unitárius Életben megjelent.)

Unitárius Egyházunk ökumenikus szolgálata

Beavatottak előtt talán kissé különösnek tűnhet a fenti cím, miután köztudomás szerint is unitárius egyházunk nem tagja a genfi székhelyű ökumenikus, azaz az Egyházak Egyetemes Világtanácsának. Egyházunk ugyanis a Szabadelvű Vallásos Világszövetségnek, az IARF-nek a tagja. Az ökumenitás azonban, ill. az egyetemes keresztény egységre és együttműködésre való törekvés nem valamely teológiai irányzatot követő világszervezet privilégiuma, hanem természetes kötelessége mindazoknak, akik Jézus evangéliumát hirdetik.

Unitárius egyházunk századokon át viszonylagos elszigeteltségben élt, és gyakorlatilag a XVI. században kimutatható szélesebb nemzetközi kapcsolatai óta, a XVII. századtól kezdve rövidebb ideig csak a holland remonstránsokkal és jórészt angol és amerikai hitrokonainkkal tartott fenn kapcsolatokat. A XIX. század óta, bár néhány német és francia szabadabb elvű egyetemi, teológiai fakultással is volt kontaktusunk, azonban olyan jellegű széles nemzetközi kapcsolatokról, mint amilyenek most rendelkeznek egyházunk, csak a második világháborút követő felszabadulásunk óta beszélhetünk. Amióta az IARF munkájában és vezetésében intenzíven részt veszünk, azóta hivatalos kapcsolataink kiterjednek mindazokra az egyházakra, amelyekkel világviszonylatban kapcsolatokat ápol világszövetségünk is.

Igy örvendezhettünk az utóbbi évtizedekben annak is, hogy például a svájci evangéliumban reformált egyházakkal is szoros testvéri kapcsolataink alakultak ki. Ugyanezt elmondhatjuk az NDK és az NSZK német egyházaihoz fűződő kapcsolatainkról is. Ezeket a kapcsolatokat nagymértékben erősítették az ez év folyamán körünkben tett látogatásai neves svájci és német illusztris vendégeinknek.

Május hó 20-án a Budapesti Unitárius Teológiai Intézetünk vendégeként, a nagy számban megjelent művelt hallgatóság előtt, amelynek soraiban ott láttuk hazai testvéregyházaink neves professzorait is, dr. Ulrich Neuenschwander, a berni egyetem dékánja és professzora tartott előadást az „Isten halott” teológiáról. Előadásában amely rendkívül magas színvonalú volt, korunk egyik legérdekesebb és legizgalmasabb teológiai tudományos kérdésselvetését ismertette és tárgyalta kitűnő kritikail hangnemben a világszerte ismert neves tudós.

A nagy sikerrel fogadott előadás után egyházunk szerény fogadást adott a kiváló vendégtudós tiszteletere, amelyen megjelentek a testvéregyházaink képviselői is.

A Teológiai Inézet tudományos ülésén dr. Ferencz József főgondnok köszöntötte az előadót és a nagy számú közönséget. R. Filep Imre h. püspök lefordította a tudós előadását és tolmácsolta azt, majd zárót mondott, amelyben örömeinek adott kifejezést, hogy immáron a nemzetközi tudományos életbe is bekapcsolódott egyházunk.

Dr. Ulrich Neuenschwander előadásának másnapján tisztelgő látogatást tett egyházunk vezetőinek társaságában a testvéri Református Egyház budapesti Teológiai Akadémiáján, ahol a vendégeket dr. Huszti Kálmán dékán és a professzori kar fogadta. A valóban testvéri légkörben lefolyt találkozót követően meg-

tekintették a hírneves Ráday könyvtárat és annak külön-gyűjteményét.

Május hó 30-án ugyancsak körünkben tartott előadást a szintén neves teológus, *Niederstein Péter* ver-sami lelkész, akinek neve nemzetközi viszonylatban is ismert, mint több svájci és nemzetközi egyházi lapnak belső munkatársa, illetve szerkesztője. *Niederstein* lelkész nevével együtt már korábban hazánkba érkezett és mintegy három hetet töltött körünkben évi szabadságát használva fel magyarországi tartózkodására. A házaspárt baráti szálak is főpásztorunkhoz és családjához fűzik, mert legifjabb gyermeküknek főpásztorunk a keresztapja.

Niederstein Péter lelkész a budapesti egyházközség gyülekezeti összejövetelének keretében tartotta meg előadását „Egy, az egyház számára elveszett dimenzió” címen. A rendkívül érdekes előadás azt fejtegette és bizonyította, hogy milyen súlyos következményei vannak annak, hogy a „modern egyház” túlságosan racionalisztikussá vált és elvesztette, vagy legalábbis legyengítette intuitív és érzelmi, emocionális dimenzióját, ami nélkül pedig igazi vallásosság nincsen. Előadását a „Schweitzer Albert Művészegyüttes” kimagasló, élményt nyújtó zenei előadása, *Kistényi Melinda* vezényletével, tette felejthetlenné. A tolmácsolást itt is egyházunk főpásztorja végezte, a gyülekezet pedig meleg szeretettel köszönte meg az illusztris előadónak nagyhatású előadását.

Nemzetközi kapcsolataink erősítését szolgálták azok a látogatások kis, amelynek rendjén körünkben töltötték szabadságukat *T. Schmiitten* lelkész és családja az NSZK-beli *Dürenből*, valamin ugyanennek az egyháznak *düreni vezetőlelkész asszonya: Ursula Sonntag*, és a világhírű tudós, *Paul Tillichnek*, az elhunyt világhírű teológusnak fordítója és kiadója: *Renata Albrecht* asszony és munkatársai. A neves német vendégek szabadságukat töltötték ugyan körünkben, azonban ezek a találkozásaik is jelentős mértékben vitték előbbre a békének és a testvériség eszméjének az ügyét.

Időközben számos amerikai, csehszlovák, lengyel testvér látogatott meg, sőt *Stoyanof* bolgár professzor és neje is látogatást tett körünkben. Bolgár professzor testvérünk még magyar nyelvtudásával is meglepett, jeléül annak, hogy az első világháborút követő húszas években két évig a kolozsvári Teológiai Akadémiánk hallgatója is volt.

Romániai, erdélyi egyházunkból is számosan keresték fel a budapesti gyülekezetünket. Így körünkben időzött *Végh Mihály* alsórákosi lelkész és többen székely híveink közül.

Nagy öröm számunkra, hogy ez az esztendő is nemzetközi kapcsolatainknak megerősödését hozta. A látogatások sorát szépen fogja zárni a svájci világhírű *Davos* gyülekezetének októberi látogatása, amikor is *Peter Domenig* lelkész vezetésével egy 41 tagú ifjúsági csoport érkezik látogatásunkra.

Élénk és szépen fejlődő nemzetközi kapcsolataink útján hisszük és reméljük, hogy jószolgálati törekvéseinkkel mi is hozzájárultunk annak a nemzetközi légkörnek a kellemesebbé tételéhez, amelynek eredménye az európai biztonság megteremtése és egy reményteljes általános és biztonságos béke kell legyen. Ezen munkálkodni ma a legszentebb keresztényi és emberi kötelességünk.

Dimény Lajos, a Los Angelesben élő neves filmgyártó vállalat tulajdonosa, aki már többször tanújelét adta eddig is annak, hogy hitvestársával együtt el-téphetetlen lelki szálak fűzik hazai unitárius egyházunkhoz, hiszen még anyánapján is budapesti templomaink úrasztalát az ő virágai díszítették, — elhatározta, hogy eskető lelkészének és lelkipásztorának, néhai *Józan Miklós* püspö-

künknek emlékére filmet készít, amelynek felvételeit részben Erdélyben, részben pedig budapesti egyházközségünk gyülekezetében és templomában készíti, mintegy *Józan Miklós* életén és pályafutásán keresztül mutatván be az ősi magyar unitárius egyházi élet keresztmetszetét és annak messze, a tengeren túlra is ható szellemét. A nemes vállalkozásnak sikerét szívből kívánjuk és úgy érte-

sültünk, hogy a gyakorlati megvalósításnak már a közeljövőben nem lesz semmi akadálya. Ez a film, amely az Egyesült Államokban és a világ számos más államában is bemutatásra kerül, nemcsak híradása lesz ősi magyar unitárius életünknek és jelenben való szolgálatainknak. Szeretettel várjuk *Dimény Lajos* és nejének körünkbe való érkezését.

A békési disputa

Révész Imre református egyháztörténész 1938-ban megjelent nagy munkájában a következő megállapítást teszi: „A Váradon kivívott „győzelem” volt a jeladás az Erdély határain túlterjedő antitrinitárius propaganda nagyarányú kifejtésére. Dávid egyik legbuzgóbb fegyvertársa, Basilius István valóságos alföldi missziói körútba kezd: Nagyvárad után Belényesen; majd Békésen, Makón s egyebütt lép fel több társával együtt, s tanítását rendszerint szentháromságtagadó gyülekezet szervezése is követi az 1569. és 1570. évek folyamán. Békésen hitvitában magával Méliuszal méri össze fegyvereit, aki a superintendenciája területére betört erdélyi eretnekség ellen máshol is engesztelhetetlenül, de egyelőre nem sok eredménnyel hadakozik.”

S. Szabó József a Protestáns Szemle 1934. évi évfolyamában „Egy unitárius hitvitázó” címen ír a békési hitvitáról és ismerteti azt az okiratot, melyet Debrecen város levéltárában találtak meg; a másfélíves kéziratos feljegyzés címe: Tót Miklós pap káromló beszédinek megbizonyítása jámbor tanúk vallási által az Szent Háromságról. A feljegyzésből kitűnik, hogy Tóth Miklós, akkor békési unitárius lelkészt András deák vádolta be a gyulai kádi és vajda előtt. Az akkori időkben a török uralom alatt levő magyarországi részeken az ilyen vallásperek a török világi hatóság előtt folytak s azokban az ítéletet is ők mondták ki. Tizenegy tanú vallomása van feljegyezve, hatan férfiak, négyen asszonyok és végül Matias bíró, aki azt vallja, hogy hallotta, hogy prédikálta, hogy „az Szentlélek nem Isten”.

A tanúvallomások részletes ismertetése után S. Szabó József azt írja, hogy „Basilius (Balázs) István többekkel együtt győzelmes alföldi hittérítő útjában eljutott Békésre is, melyet szintén meghódított”. Basilius — Méliusz szóhasználatát idézve — „iskolás újoncai” közül Tóth Miklóst hátrahagyta a békési unitárius gyülekezet pásztorolására.

Tóth Miklós azonban, ahogy a kevés hátramaradt adatból következtetni lehet, nem volt „iskolás újonc” mert hiszen már 1570 előtt Kolozsvárt prédikátorkodott és nem kisebb emberrel, mint a radikális tanításairól jól ismert Sommer János rektorról, Dávid Ferenc vejével együtt, könyvet írt a feltámadásról. Ez ellen a könyv ellen írt egy vitairatot a nagyvárad reformátusok neves papja Károlyi Péter „A halálról, feltámadásról és az örök életről” címen Debrecenben, 1575-ben.

Nagy Kálozi Balázs dr., Károlyi Péterről írt dolgozatából tudjuk, hogy Károlyi az ellenfelek felsorolása között kis betűvel írja Tóth Miklós nevét. Ugyanő idézi Károlyi nyomán, hogy „...summája az tot miclos tudományának ez, hogy az embernek Lelke semmi nem egyéb, hanem az ő élete az pára és szél, miképpen az oktalan állatokban, csak hogy az okossággal meg választatik az barmoktól: és hogy ecczersmind az testel együt meg hal az ítélet napjáig.”

Kathona Géza dr. Méliusz életútját ismertető tanulmányában a „buzgó és mozgékony úttörők” között említi Tóth Miklóst, aki társaival együtt „amerre megfordultak, mindenütt népszerűen propagálták elveiket”.

Dr. Nagy Barna, Méliusz műveit ismertető összefoglalásában megjegyzi, hogy Méliusz 1570-ben megjelent „Az egész Szentírásból való igaz tudomány...” c. művében felsorolja az újabkori eretnekek között az antitrinitarizmus külföldi úttörőit: Servet, Gentile, Alciati, Blandrata, Dávid, Socinus Laelius, Curione, a hazaiak közül mások mellett, — tehát a Méliusz pásztorolta vidéken működők között — Ecebol Miklós néven Tóth Miklóst „kit sokszor pellen-gérezett az anyaszentegyház, mert ű neki minden eretnekségekben részének kell lennie.” Az Ecebol név gúnynév egy a Julianus Apostata idején élt Ekebolius szofista nevéből formálva.

Esze Tamás dr. a debreceni disputát ismertető tanulmányában megállapítja, hogy a békési disputát a

debreceni vitatkozást megelőző tanácskozásokban, Czeglédi György is megemlíti. Esze továbbmenően megállapítja, hogy Békésen Méliusz a helyi református prédikátor Szegedi Lajos segítségével elbánt az unitáriusokkal es papjukkal Tótn Miklóssal, „hogy ettől kezdve Békésen nincsenek többé unitáriusok”. Révész Imre is azt állítja, hogy „a Békésről eltávolított unitárius pap kétségtelenül Tót Miklós”. S. Szabó József meg azt mondja, hogy az erdélyi ifjút, Szegedi Lajos ref. prédikátor elfogatta és börtönbe vetette. Sorsa így elvész az ismeretlenségben. De kétségtelenül ő volt az, aki körül a békési hitvita eseményei kialakultak.

Vélhető, hogy Tóth Miklós elfogatása után siettetett Basilius István Belényesről Békésre s ott szóban, vagy amint Bod Péter véli, írásban vitáztak Méliuszal. Basilius — írja Bod — „elment volt Békésre is, Magyarországra; de onnan Mélius Péter eligazította, és ott meggyökerezni nem engedte: vetelkedtenek-is együtt írás által, melly kezembe akadt”. Sajnos a Bod kezén megfordult írás ma már nem ismeretes. Igaza lehet Haan Lajosnak, aki Békés vármegye hajdana c. művében azt állítja — feltéve, ha a vitára valóban a Tóth Miklós bebörtönzése után került sor —, hogy sikerült Méliusznak Basiliust Békésről „kipirongatni”. Ezzel az unitáriusok XVI. századi békési térfoglalása véget érhetett.

Nagy Lajos dr., jelenlegi békési ref. lelkész szíves közléséből tudjuk, hogy a békési ref. templom falán tábla emlékezik meg az 1570 évi hitvitáról s szövege már a megbékélést hirdetve így szól: „Mélius Juhász Péter debreceni püspök 1570-ben nyilvános hitvitában itt győzte le ellenfeleit.”

Lassan egyre több adat kerül elő, mely azt mutatja, hogy az alföldi unitárius misszió eredményei nagyobb területet öleltek fel, mint ahogyan azt elődeink vélték. Kathona Géza dr. már említett tanulmányában azt írja, hogy Gyulán is alakult unitárius gyülekezet. Szász János lelkész, egyházi levéltáros szívességéből közlöm az alábbi két adatot, mely különböző forrásokból világítja meg azt, hogy a Békéssel szomszédos Gyula városában — ahol annakidején a török Kádi székel, szintén erős talajra talált az unitarizmus.

Bunyitay: A váradi püspökség története c. művéből való a következő adat: „Ezalatt Possevino atya elé lépett egy durva posztóba öltözött, vastag kötéllel övezett, halványarcú, tiszteletreméltó megjelenésű férfiú, aki a török hódoltságából három esztendő előtt költözött Váradra. Azt a kérelmét terjesztette elő, tegye lehetővé, hogy szerzetes rendbe léphessen, ezen szándékának megvalósítása végett és hogy Békésen halhasson meg, menekült a törökök közül és hagyta el nejét, ki vonakodott a katolikus hitre térni és elhagyni Gyula városát, ahol nincsenek Keresztények, hanem csak ariánusok, kiknek papja előtt léptek házasságra...”

A fentiek azt bizonyítják, hogy Gyulán az 1570-es években unitárius gyülekezetünk volt, pappal, hiszen a Váradra menekült férfiú előtte kötött házasságot. Sajnos a lelkész neve még nem került elő a feledés homályából. Nem lehetetlen, hogy a Békésen börtönbe vetett, s később kiszabadult Tóth Miklós működött Gyulán is.

Azt, hogy Gyulán unitáriusok voltak, bizonyítja egy másik, ugyancsak Szász János által gyűjtött adat. Dr. Scherer: Gyula város története c. művében azt jegyzi fel, hogy „Gyuláról származott Ötvös János, aki az unitárius vallás lelkes támasza lett”. Van olyan adat is, mely szerint ennek az Ötvös családnak a tagjai Kolozsvárra kerültek — vélhetően miután a gyulai unitárius gyülekezet megszűnt — s itt a kolozsvári Ötvös céhbe, Gyulai családi névvel vétették fel magukat.

Legközelebb az alföldi unitárius missziót Dávid Ferenc elítéltetése után összefogó, Temesvárott működött Karádi Pálról fogunk szólni, aki az alföldi unitáriusok püspöke volt.

Dr. Ferencz József

(Dávid Ferenc, avagy: Unus est Deus)

Történelmi dráma 3 felvonásban

Ezen a címen jelent meg a romániai „KORUNK” című havi szemlében, annak 1970/4. számában ez a nagyszerű dráma. Az, hogy a fiatal erdélyi költő és drámaíró Dávid Ferencről szóló drámájával kapcsolatban már előljáróban a „nagyszerű” jelzőt használjuk, azzal az örömmel indokoljuk, amely eltöltötté vált, hogy egy valóban nagy kvalitású író nyúlt végre hozzá ehhez a témához, amely szinte mondhatni, Dávid Ferenc halála óta volt esedékes. Dávid Ferencsel kapcsolatos drámák megírásával persze többen kísérleteztek az idők folyamán, azonban a sok rendkívül jószándékú írás egyike sem haladta meg a jóindulatú dilettáns kísérletezés mértékét. A drámaírás a legnehezebb irodalmi műfajok közé tartozik. A drámaírónak egyesítenie kell magában mindazokat a kvalitásokat, amelyek a prózaírót és a költőt egyaránt jellemzik és történelmi dráma esetén a tudós forrástanulmányainak eredményeit összegező, szelektáló készséggel is rendelkeznie kell.

Tudjuk, hogy sokan Páskándi Géza Dávid Ferenc-dramáját fenntartásokkal fogadták, nyelvi és történelmi képeit a drámának helyenként „triviálisnak” és bántónak bélyegezték, vagy voltak mások, akik hiányolták a történelmi „hitelesség” kritériumát. Mindezt azért említjük fel, mert pontosan ezen keresztül szeretnénk rámutatni arra, hogy milyen alapvetően más szempontok döntenek el egy dráma irodalmi értékének megítélését. Azt mondhatjuk, hogy körülbelül ugyanolyan szempontok, mint pl. a Bibliának ihletett szövege megítélését. Ugyanis a Biblia sem ö-, sem újtestamentumi vonatkozásban pl. nem „történelmi riportkönyv”. Legkevésbé Jézus életére és annak eseményeire, sőt tanítványaira vonatkozóan sem. Így Páskándi drámája sem a történettudós igényével megírt riport kíván lenni, avagy krónika Dávid Ferenc életének utolsó szakaszáról. Páskándi is tudja, amit minden műveltebb földi halandó, hogy az a történelmi esemény, miszerint Dávid Ferenc és Socinus Faustus Kolozsvárott Dávid Ferenc házában vitatkozott egymással, nem karácsony idején volt és hogy bár az akkori Erdélyt több fenye borította, mint azóta is valaha, „a karácsonyfa” mégis teljesen ismeretlen szimbóluma volt Jézus születésének. Aki azonban mégis szóvá teszi, hogy a drámában, annak éppen végső befejező jelenetében „karácsonyfa” is szerepel stb., — az nem történelmi tájékozottságáról, hanem irodalmi és művészi tájékozatlanságáról tesz bizonyosságot. És nem fogja megérteni sohasem a drámának az egész népet szimbolizáló alakját: Máriát, a „szolgálóleányt”, a tudatlant és mégis okosat, az ösztönöst és az erőset, az analfabétát, akit csak alantas szolgálatra lehet felhasználni és aki nélkül mégis értelmetlenné válnék a „doktoroknak”, és a tudós teológusoknak, a hatalmasoknak és az uralkodóknak egész élete. Igen, ez a Mária rusztikus alak, olyan mint a nép. Szabadszájú, nyers és erős. Számára értelmetlenül „latin”, vagy „görög” minden fejfölött el-

mondott tudós beszéd és dialógus, mégis ő az egyetlen, aki megszüli az új világ új gyermekét, mint az örök Máriák! Ki volt az apja gyermekének? Egyik, vagy a másik? Ismertünk egy történelmi gyermeket, aki „szeplőtelenül fogantatott a szentlélek ereje által”, és ismerünk triviális történeteket arról, hogy ki mindenki lehetett ennek a „törvénytelen gyerekek” az apja! Egy új világ gyermekét mindig azonos módon szülik a Máriák, akik itt élnek e durva és triviális földi élet realitásai közepette, de ami bennük megfogant, mintegy alapvetően új, „egészen más”, az mindig a szeplőtlen szellem fogantatása. Micsoda mélységgel tudja ábrázolni Páskándi ezt az örök isteni és örök emberi mélységű képletet! De ennek a képletnek a visszaja is szembeszökően igaz: ahol a tudomány és a teológia annyira elvonttá válik, hogy minden kapcsolat megszakad a reális élet emberségével és merő öncélúságában már azt is elfelejti, hogy azért van, mert termékenyítőleg kellene hatnia, de tehetetlen impotenciájában már azt sem tudja, hogy miként kell és hol az életet megtermékenyítenie; az az élet halott, az ilyesfajta „magasabbrendű szellemiség” semmit sem ér! Páskándi egész veretes nyelve biblikus értékű. Semmivel sem „triviálisabb”, mint az Ótestamentum prófétái, nem szókimondóbb Shakespeare-nél. Történelmi szempontból éppen úgy igaz, vagy talán még hitelesebb, mint az Újtestamentum jézusi története és mélységes művészetének írói és költői szimbólumai megrendítően nagyszerűek, képleteit érdemes felbontani, hogy azoknak tükrében megláthassuk múltunknak és jövőnknek arcát.

Aki pedig nem érti és nem érzi ezt a drámát, azt vigasztalja meg Dávid Ferenc, miként tette ezt Socinival a „vendégség” idején. Valamiért valami belülről fakadóan arra készlet, hogy befejezésül Páskándi drámájának egy zárójelbe tett színpadi utasítását, ebben megrajzolt képét, helyezzem ide: *(Rövid ideig sötét van, majd ugyanaz a szín látható, közepén karácsonyfa, egészen dísztelenül, csupán a bethlehemi csillag világít a fa csúcsán, Dávid Ferenc szalmazsákja a fa alatt van, a püspök rajta ül...)*

Páskándi Géza Dávid Ferenc-dramája, minden „hazabeszélő” túlzás nélkül állíthatjuk, hogy remekmű. A „Reformátusok Lapja” 1970. augusztus 9. számában (XIV. évf. 32. sz.) Szabó Sándor tollából közöl méltatást e nagyszerű műről. Minden olvasónk figyelmébe ajánljuk, már csak azért is, mert ez a méltatás nagyon hosszú idő után, ha szabad ezt mondanunk, elégtétel adás is felénk, ill. egyházalapító első püspökünk, Dávid Ferenc felé. Szabó Sándor Debrecenben kelt cikke behatóan foglalkozik Páskándi drámájával és így fejezi be mondanivalóját: „Drámája művészi szépségeivel, klasszikusokra emlékeztető felépítésével megkomponáltságával nyeresége drámairodalmunknak, de nem utolsó sorban jó segítség abban is, hogy Dávid Ferenc eddig meglehetősen szűk körökben ismert, s kevesek által méltányolt munkássága, erkölcsi példaadása — nemzeti köztudatunk szerves része lehessen”.

K. M.

Mannheim,

amely a Német Szövetségi Köztársaság Baden-Württemberg államának fővárosa, nagy ünnepekre készül. 125 évvel ezelőtt alakult meg az a szabadelvű egyház, amely fejlődése rendjén velünk unitáriusokkal rokon szellemű. Az egyházalapítók sorában kiemelkedő szerepet vitt **Walentin Streuber** polgármester, aki az 1848-as polgári forradalmi megmozdulásoknak egyik mannheimi vezéralakja volt és akit a forradalom leverése után halálra ítélték

és kivégeztek, akárcsak a mi magyar forradalmunknak és szabadságharcunknak legjobbjait 1849-ben.

A több napra terjedő ünnepek rendjén hatalmas fáklyásmenet és zenekar vezetésével koszorúzták meg a mártírhalált szenvedett egyházszervező polgármester sírját. S a sír koszorúzási ünnepségén **Dr. Heinz Schlötermann** elnök-lelkész, az egyház főpásztora, mondott ünnepi beszédet. A város koszorúját **Dr. Ludwig Ratzel** főpolgármester helyezte el. A szeptember 20-iki nagyszabású ünnepségen az egyházat jubiláris ünnepségen **Walter Krause** miniszterelnök

helyettes, belügyminiszter köszöntötte. A főpolgármester üdvözlő szavai után az IARF Világszövetség köszöntését **dr. John Kielty** (London) alelnök tolmácsolta. A német szabadelvű egyházak testvéri köszöntését a frankfurti **Sigurd Taesler** lelkész fejezte ki. Majd neves szólisták közreműködésével **Beethoven**-mű csendült fel. A megkapó zenei bevezetés után következett a jubiláris ünnepség ünnepi szónoka, egyházunk főpásztora, **R. Filep Imre h. püspök**, kit erre a megtisztelő feladatra kértek fel és a meghívó kérése értelmében „Unitarizmus és szabad vallás” címen tartott ünnepi beszédet.

Füzesgyarmati egyházközségünk

F. évi május hó 24-én nagy napnak örvendezett a füzesgyarmati egyházközségünk. A hívek és az egyetemes egyház közös erőfeszítésével és áldozatosságával szépen restaurálta kívül és belül egyaránt hitünknek templomát.

László Andor lelkész és neje lelkében fogant meg a szinte csak álomnak tűnő gondolat, hogy valahogyan restaurálni kellene egy nagymúltú egyházközségnek szép templomát. És íme, ahol a lelkészi hűség és odaadás imádsága és egyszerűsége tevékenységre és alkotásra vágyik, ott hamar jelentkeznek az együttműködésre kész előjárók és hívek is. Így történt ez Füzesgyarmaton is, ahol özv. *Kincses Lászlóné* nagytiszteletű asszony lelkes buzgalommal csatlakozott a szolgálattévő lelkész kezdeményezéséhez, amelyet nagyszerűen egészített ki *Hegedűs Sándor* gondnoknak, *Veress Ferenc* pénztárnoknak és nejének fáradhatatlan ügybuzgalma és szívós, kitartó munkálkodása, *Böckfi János* egyházi tanácsosnak támogató egyszerűsége és természetesen valamennyi nemes lelkű és buzgó hívünknek áldozatossága. Elismerés illeti a református vallású *Oláh Sándor* testvérünknek és nejének áldozatosságát és példaadó ügybuzgalmát is. Főpásztorunk népi tárgyak gyűjtését kezdeményezte a templomrenoválás költségeinek részbeni fedezésére, egyetemes egyházunk pénzbeni segéllyel és kölcsönrel sietett a buzgólkodók támogatására. Így született meg az örömteli esemény: a füzesgyarmati templomunk ékesen és szépen várta május 24-én az ünnepségre érkező vendégeit és természetesen a hálaadó istentiszteletre egybeseregülő híveket.

Az ünnepségen részt vett *R. Filep*

Imre h. püspök és neje, *dr. Ferencz József* egyházi főgondnok, *Huszt János* pestlőrinci lelkész és neje, *dr. Gyarmathy László* egyházi tanácsos és neje, *Sepsi Jánosné* egyházi tanácsos és a körünkben tartózkodó *Niederstein Péter* svájci lelkész testvérünk és neje. A füzesgyarmati református egyház képviselőjében jelen volt a református lelkész presbiteri küldöttségével. És külön szeretettel írjuk le a rom. katolikus vallású *dr. Budai János* orvos testvérünknek és kedves nejének nevét is, akik oly sok jelét adták a segítőkész keresztényi szeretetnek.

Az ünnepi istentisztelet szószéki szolgálatát *Huszt János* lelkész és *R. Filep Imre* főpásztorunk látta el.

Az istentiszteletet követő díszközgyűlés első köszöntője egyetemes

egyházunk nevében *dr. Ferencz József* főgondnok volt, majd *Niederstein Péter* svájci lelkész szólt megkapó szeretettel és közvetlenséggel az ünneplő gyülekezethez. *Tokai László* füzesgyarmati református lelkész tolmácsolta a testvér egyház köszöntését. Az üdvözlésekre *László Andor* füzesgyarmati lelképásztor szívből fakadó szavakkal válaszolt, majd kiosztotta a renoválási munkálatokban kiemelkedő és áldozatos munkát végzők között a renovált templom képével ékesített emléklapokat.

Az istentiszteletet követően a gyülekezet asszonyainak buzgósága és áldozatos szíve megterítette a szeretet asztalát az ünnepségen résztvevők számára, éppen úgy miként megelőző este a fővárosból és külföldről érkezett vendégek számára is tette. Illesse e helyről is hála és köszönet a nemes szívű adakozókat és buzgólkodókat. Felemelően szép volt az ünnepség, amelynek hírét és a gyülekezet eredményes munkásságát dicsérő tényeket messze földre elvitték külföldi vendégeink is. A munka azonban Füzesgyarmaton ezzel az ünnepséggel nem ért véget, mert hátra van még a torony borításának javítása és újrafestése, mert miként azt *Veress Ferencz* pénztárnok kedves székely humorával megjegyezte, a templom nem maradhat úgy „mint az ünneplő ruhába öltözött ember, aki a szép ruhájához az arató kalapját teszi a fejére”! Ismerjük a füzesgyarmati híveink lelkes buzgalmát. A népi tárgyak gyűjtése is megy tovább, hiszen van még törleszteni való is, éppen ezért az eddig elvégzett gyönyörű és szép munkára Isten áldását kérjük, a további munkálkodáshoz pedig sok sikert és lelkes buzgóságot!

HÍREK

Őszi hálaadó ünnepünkön, szeptember 27-én, vasárnap, templomainkban ünnepi istentiszteletet tartunk és úrvacsorát eszünk. Az úrasztala megterítéséhez az egyházközségek előjáróságai tisztelettel és szeretettel kérik híveink buzgó és áldozatkész adományait.

Gyallay Pap Domokos író, egyházi tanácsos atyánkfőléről (megh. ápr. 11-én) **Kubacskhay Béla** méltatást és irodalmi tanulmányt írt a Budapesten megjelenő „Evangélikus Élet” egyházi hetilapban.

Külföldön lakó híveink az alábbi helyeken rendelhetik meg az Unitárius Életet, ill. fizethetik be az évi előfizetési díjat, US\$ 1, vagy Stg£ 0.8,0 összegben:

Pannonia Books, 2 Spadina Road, Toronto, 4. Ont. Canada

Délibáb Film and Record Studio, 19. Prince Arthur Street, West, Montreal 18, P. Q. Canada

Center of Hungarian Literature, Inc. 1538 Second Avenue, New York, N. Y. 10028 USA

Hungarian Books and Records, 11802 Buckeye Road, Cleveland, Ohio, 44120, USA

The Danubia Book Company, Mr. B. I. Iványi, 78, Shaftesbury Avenue, London, W1V 7DG England

Kultúra, Budapest, 62. P. O. B. 149, Hungary. (Ez esetben az előfizetési díj átutalandó a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/7 számú számlájára, vagy a rendeléssel együtt küldendő a KULTÚRA címére csekken)

Kérjük olvasóinkat; közölgék szerkesztőségünkkel a nyugati országokban élő unitárius rokonaik és ismerőseik címét, hogy a Posta Központi Hírlap Iroda útján részükre lapunkból mutatószámot küldhessünk.

UNITARIUS ÉLET

Laptulajdonos
a Magyarországi Unitárius Egyház
Főszerkesztő és felelős kiadó:
R. Filep Imre
Felelős szerkesztő: **Bence Márton**
Évi előfizetési díj: 24,- forint
Budapest IX., Hőgyes Endre utca 3. szám
Táv. 137-186. Csekk. 50.561-VIII.

INDEX: 25.842.

70.3156/2 - Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető: **Bolgár Imre** igazgató

ISTENTISZTELETEK.

ÚRVACSORAOSZTÁS az őszi hálaadó ünnepen, **SZEPTEMBER 27-én, vasárnap:**

V. ker. Nagy Ignác utcai templom: d. e. 11.

IX. ker. Hőgyes utcai templom: d. e. 10.

Pesterzsébet d. e. 9; Pestlőrinc d. e. 11.

GYÜLEKEZETI ÖSSZEJÖVETÉLEK (szeretettelvendégséggel):

NAGY IGNÁC UTCAI gyülekezeti teremben: okt. 3-án, nov. 6-án, dec. 5-én.

Mindig a hó első szombatján d. u. 6 órakor.

HŐGYES UTCAI gyülekezeti teremben: okt. 18-án, nov. 15-én, mindig a hónap harmadik vasárnapján d. u. 6-kor.